

Мирослав Волощук

«Прозвані Руськими» в Угорському королівстві XIV століття: проблеми ідентифікацій

Русько-угорські відносини періоду Середньовіччя, найяскравіше представлені подіями XIII ст., для українського історика є чи не найскладнішою дослідницькою темою. Труднощі, з якими пов'язані залучення в науковий обіг маловідомих та невідомих в Україні латиномовних документів угорського, польського, німецького, римського походження, опрацювання угорської історіографії досі не сприяють професійному й повному відтворенню хоча б одного з аспектів названих стосунків. До найскладніших тем належать міжособистісні контакти угорських Арпадів з руською знаттю наприкінці XII–XIV ст., тобто в період, коли угорські королі, почавши боротьбу за спадщину Ростиславичів, а пізніше Романовичів, здійснили спроби включення Галицької та Волинської земель в орбіту своїх впливів. Відтак, невикористання вітчизняними вченими впродовж XX — початку XXI ст. великої кількості давно опублікованих наративних, актових документів (дипломи, булли, епістоли) західноєвропейського походження дотепер завдає шкоди історичній науці, формуючи в читача й молодого фахівця заздалегідь однобокий, суб'єктивний підхід і бачення історичних процесів такої складної, специфічної епохи, як Середні віки.

Давно усталена термінологія та методологія вивчення історії Галицької землі й сусідніх країн наразі вимагає кардинального переосмислення та оновлення, у процесі чого новий виток досліджень повинен базуватися на досвіді провідних європейських історичних шкіл. Першочергове значення в цьому процесі посідає масштабне залучення ще не використаної з різних причин джерельної бази.

Цілком інноваційного характеру повинна набрати й історична біографістика, особливо у випадку, коли, поряд з відомими й підтвердженими джерелами особами руського походження, ми зустрічаємо тих, про кого так впевнено цього сказати не можна. Щодо останніх в документах, зазвичай, використовувалася формула *dictus Orrus*, що не обов'язково символізувало їхню належність до «руської» етнічності. Це, як показують наші дослідження, могли бути люди різного соціального розшарування.

Вже побіжний аналіз актового матеріалу XIV ст., який структурно частково відрізняється від дипломів доби Арпадів, дозволяє чітко розмежовувати за специфікою означення осіб, іменованих *Ruthenus* та *dictus Orrus*. Для середньовічного угорського документу — це часто різні за етнічними характеристиками люди. Цікавим є той факт, що до початку правління в Угорському королівстві династії Анжу ми не зустрічаємо ідентифікацій *dictus Orrus*, тоді як в роки володарювання Карла Роберта і Людовіка I цей *terminus* уживається поряд з поняттям *Ruthenus*. Крім того, відчутною стає мадяризація етнонімів, використовуваних під час укладення актів. Прикладом того є не тільки персоніфікація *puci* — *Orus/Orrus/Vruz/Wrus/Wruz* та інші (наприклад — *Huruz*), а й — *dictus Lengel*, тобто, «прозваний Поляком», замість звичного для попередніх століть *Polonus*.

Джерела, які нами використовувалися для пошуку такого роду осіб, головню створювалися при канцеляріях світських та духовних можновладців. На сьогодні вони опубліковані, однак значна частина актів продовжує ученими ще опрацьовуватися. В останні десятиліття найповажнішу археографічну роботу з видання угорських середньовічних актових документів династії Анжу проводять вчені з Університету імені Йозефа Аттілі в місті Сегед під керівництвом Дьюлі Кріштова, Ференца Макка та ін.¹ Їхніми зусиллями впорядковано багатотомне угорськомовне видання (станом на 2013 р. видано 27 томів, які хронологічно, з певними перервами, охоплюють період 1301–1347 рр.), яке включає регести світських та церковних дипломів, часто опублікованих уперше.

У текстах джерел неодноразово згадано осіб, ідентифікованих *Oroz*, *Oros*, *Orruz*, зокрема й з предикатом *dictus*. Величезний пласт дипломатичного матеріалу, віднайдений у центральних та місцевих архівах не лише Угорщини, а й інших європейських країн (Італії, Франції, Німеччини та ін.), був упродовж XVIII–XXI ст. ґрунтовно опрацьований вченими, перекладений угорською та опублікований у формі регест. Остання обставина часто ускладнювала роботу над документами для більшості істориків, які володіють латиною, однак не знають угорської.

Безумовно позитивним аспектом праці вчених може вважатися блискуче сформований показчик власних назв, який суттєво полегшує роботу над пошуком, виявленням та ідентифікацією цілого ряду імен, топонімів, локонімів, гідронімів тощо.

«Порятунком» для усіх, хто не володіє угорською, втім має намір ознайомитися із угорськими дипломами початку XIV ст. може слугувати 14-томний латиномовний «Кодекс дипломів королівств Хорватії, Далмації та Славонії», що виходив від 1904 р. за загальною редакцією Таде Смічікласа (*Tade*

¹ *Anjou-kori oklevéltár* (далі — *AKOkI*) [szer. Gy. Kristó etc], (Budapest–Szeged: Kulturális és történelmi emlékek feltárása nyilvánartása és kiadása, 1990–2012). T. 1–31.

Smičiklas, 1843–1914 pp.)², за допомогою якого нами виявлено й ідентифіковано цілий ряд осіб в приморських землях Угорського королівства, встановлено їхні родові маєтності, надання, особливості служби тощо.

Аналогічного характеру двотомні латиномовні «*Regesti diplomis et epistolis Slovacinae*», опубліковані Вінцентом Седляком (*Vincent Sedlák*, 1931–2009). Документи, зібрані ним географічно походили з північних комітатів — сучасної Словаччини й обіймають 1301–1323 pp. Відтак, більшість актів наступних років правління династії Анжу в Угорщині варто шукати у інших, здебільшого угорських латиномовних виданнях ХІХ — першої половини ХХ ст., які часто не проходили критичного опрацювання і на сьогодні серед дослідників викликають немало справедливих зауваг.

Сам В. Седляк працював як у центральних архівах Братислави, Будапешта, так і в місцевих, приватних тощо. Тому абсолютна більшість джерел, виявлених ним — автентична та досі невідома загалом. Видання містить необхідний пошуковий апарат, поклики і критику попередніх видань окремих дипломів та ін.³

На сучасному етапі з'являються й публікації регест актів старих адміністративних осередків королівства — комітатів, групи комітатів, земель, окремих вельможних родин тощо. Подібна практика цінна з огляду на періодичне видання документів локального значення, невідомих читачеві, тому є важливою для цього конкретного дослідження. Серед інших на увагу заслуговує тритомне видання за загальною редакцією Жигмонда Яко (*Zsigmond Jakó*, 1916–2008 pp.) «*Коллекція трансільванських документів. Дипломи, листи та інші писемні пам'ятки до історії Трансільванії*»⁴. Подана у збірнику інформація про деякі групи населення, ідентифіковані «прозваними Руськими», чи окремих посадових осіб часто унікальна, бо не зустрічається більше в жодних виданнях.

Не менш важливими залишаються опубліковані в останні десятиліття збірники документів та регест до історії комітатів Гевеш⁵, Сольнок⁶, Сотмар⁷ тощо.

2 *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*: in 14 v. (Далі — *CDRCDSI*) [collegit et digessit T. Smičiklas], (Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, 1904–1916). V. 1–14.

3 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*: in 2 t. (Далі — *RDESI*) [ad edendum praeparavit V. Sedlák], (Bratislava: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae, 1980). T. 1: inde ab anno MCCC1 usque ad anno MCCCXIV, 651; *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*: in 2 t. [ad edendum praeparavit V. Sedlák], (Bratislava: Sumptibus Academiae Scientiarum Slovaciae, 1987). T. 2: inde ab anno MCCCXV usque ad anno MCCCXXIII, 634.

4 *Erdélyi Okmánytár: Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez*: 3 k-ban (Далі — *EOkm*) [bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közléseszi Zs. Jakó], (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1997). T. 1. (1023–1300). 481 l.; *EOkm* [regesztékban jegyzetekkel közléseszi Zs. Jakó], (Budapest: Magyar Országos Levéltár, 2004). T. 2: (1301–1339). 622 l.; *EOkm* [regeszták jegyzetekkel közléseszi G. Hegy és A. W. Kovács közreműködésével Zs. Jakó], (Budapest: Magyar Országos levéltár, 2008). T. 3: (1340–1359), 638 l.

5 *Árpád-kori oklevelek a Heves megyei levéltárban (Diplomata aetatis Arpadiana in archivo comitatus Hevesiensis conservata)* [válogatta, fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel ellátta és a mutatót készítette E. K. Látkóczki], (Eger: Heves Megyei Lévéltár, 1997), 117 l.

6 *Oklevelek és iratok Szolnok város történetéből 1075–1685* [össze gyűjtötte és latinból fordította Gy. Benedék], (Szolnok: Jász-nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok igazgatósága Szolnok, 2007), 317 l.

7 Piti F. *Szatmár megye hatóságának oklevelei (1284–1524)* [F. Piti, N. C. Tóth, T. Neumann], (Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Múz. Ig.). 2010, 236 l.

Археографічна робота триває постійно, приносячи постійно нові результати. Так, зокрема, видання регест актів династії Анжу, над яким останнє двадцятиліття працюють вчені Сегеда, зупинилося лише на 1347 р., враховуючи той факт, що один рік правління володарів на практиці відтворює окремий том документів. Публікація нових джерел, зокрема на місцевому рівні, у перспективі може суттєво доповнити та розширити перелік досліджуваних нами проблем.

Опрацювавши значний масив джерел, нам вдалося ідентифікувати 30 «прозваних Руськими», яких за соціальним статусом можна згрупувати у наступні колективи.

Вельможі

Аристократичність окремих *прозваних Руськими* чітко визначалася неодноразово уживаним родовим предикатом. Знатними за походженням вважалися представники сімейств Печ — *Nicolaus dictus Orrus*⁸, Гонтпазнан — *Thoma filius Ders dictus Orrus*⁹, Балог—Дренчен — *Petrus dictus Orrus*¹⁰, який також тривалий час виконував обов'язки віце-воєводи Трансільванії при дворі Фоми Сеченї. Заможність та родовитість цих осіб підкреслювалася також притаманним їм звертанням *magister*. Вони обіймали престижні посади, володіли значними маєтностями, які передавали у спадок нащадкам.

Вельможними були й згадані актами «прозвані Руськими» *comes Iohannus dictus Orrus filius Stephani de Mon*, який, як і його син, ідентифіковані джерелами *dictus Orrus*¹¹; а також *comes de Krasna Nicolaus dictus Orrus*¹².

8 *Nicolaus dictus Orrus de genere Pech* — один із, можливо, найзаможніших відомих нам у XIV ст. *прозваних Руськими*. Він згаданий 1308–1344 рр. у щонайменше 25 документах, виданих світськими і церковними канцелярjami (з них, мінімум, два — його особисті). Докладніше див.: Волошук М. О. В опросе идентификации «прозванных Русскими» в королевстве Венгрия XIV в. *Magister Nicolaus «dictus» Orrus de genere Pech, Rossica antiqua. Исследования и материалы*, СПб, 2013. № 1, 105–135.

9 *Thoma filius Ders* (син Держа/Дерса/Дерза, може — Держикрая) *dictus Orrus* відомий з акта 23 серпня 1312 р. Див.: *AKOkl [szer. Gy. Kristó]*, (Budapest—Szeged: Kulturális hagyományaink feltárása nyilvánartatása és kiadása). 1994. T. 3: (1311–1314), 166.

10 *Persona nomine magister Petew dictus Orrus filius Nicolai de Bolugh et Derenche* постає у джерелах 1323–1355 рр. Кількість документів про цю особу сягає десятків. Серед них чимало укладених та скріплених печаткою віце-воєводи. Втім лише кілька разів цей чиновник був *прозваний Руським*, вперше, зокрема, 13 січня 1338 р. Докладніше див.: Волошук М. Віце-воєвода Трансільванії Петро син Миколи прозваний Руським з роду Балог (*Vicevayuoda Transilvaniae Petrus dictus Orrus filius Nicolai de Balogh*), *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. До 85—річчя академіка Володимира Грабовецького, Івано-Франківськ. 2013. Вип. 22–23, 100–107.

11 Батько комеса Іоанна, *прозваного Руським* — *Stephanus dictus Orrus de Mon* (тепер — село Наймон, комуна Добрі, повіт Селаж, Румунія) згадується 6 березня 1350 р. (див.: *Eokm*. Т. 3: (1340–1359), 216). Натомість про сина Іоанна, *прозваного Руським* знаємо із документів, виданих 1318–1348 рр. (див., зокрема: *AKOkl [szer. Gy. Kristó]*, (Budapest—Szeged: Országos Tudományos Kutatási Alap, Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kollégiuma). 1998. Т. 5: (1318–1320), 119; *Eokm*. Т. 3: (1340–1359), 186 etc.).

12 *Comes Nicolaus dictus Orrus de Krasna* відомий із серії актів 1321–1343 рр. (про уряд Миколи, *прозваного Руським* див.: Engel P. *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. IV. Ispánok, IV. Ispánok. Kraszna, Orros Miklós (1321–1326) та ін.).

Імовірно до цієї ж категорії належать каштеляни Братислави — Петро *прозваний Руським (Petrus dictus Orrus)*¹³ й Ледніци (тепер — село Ледніца, округ Пухов, Тренчінський край, Словаччина) — Микола *прозваний Руським (Nicolaus dictus Orrus)*¹⁴, обоє ідентифіковані джерелами як *magister* чи *homo regis*.

Королівський урядовець — *homo regis*, згідно угорських актових документів, виконував різні доручення володаря: брав участь у судових справах щодо успадкування, відчуження, обміну земельної власності; виступав королівським контролером на місцях, проводив обміри територій і, згідно з розпорядженням володаря, затверджував нові межі надань тощо. Водночас їхній статус не забороняв з часом отримати уряд комеса, каштеляна фортеці або ж іменуватися магістром.

Військовослужила знать та урядовці середнього рангу

«Прозвані Руськими» зустрічаються й на середніх щаблях ієрархії середньовічного угорського суспільства XIV ст. До них, на наш погляд, належать урядовці на службі королівських палатинів — *homo palatini Georgius dictus Orrus*. Такими були фаміліарії та йобагіони — *iobagio Stephanus dictus Orrus*, *iobagio Nicolaus dictus Orrus*, *iobagio Iohannus dictus Orrus de Kallo*, *iobagio Benedictus dictus Orrus*¹⁵, *famulus et procurator Andreas dictus Orrus*¹⁶.

Можливо, до цієї ж групи занотовуємо рицаря та придворного урядовця Карла Роберта — *прозваного Руським Себастьяна de Kalazna* (тепер — село

13 Між 1326–1337 рр. в актовому матеріалі світських та церковних канцелярій Братислави (відомо 22 окремих документи), неодноразово згадується *magister et castellanus Posoniensis Petrus dictus Orrus*. Після 17 липня 1337 р. магістр Петро нотований *olim castellanus Posoniensis* (див., зокрема: Engel P. *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. V. Várnagyok és várbirtokosok, Pozsony, szlk. Bratiszlava, ném. Pressburg (Pozsony m., ma SL.) zalai Orros Péter alisp., alvárnagy (Treutel Miklós ispán)).

14 Між 1328–1359 рр. у актовому матеріалі згадується *magister Nicolaus dictus Orrus castellanus Lednicze, homo regis*, діяльність якого зосереджувалася у Пожонському комітаті (AKOkl, [szer. T. Almási], (Budapest—Szeged: Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok, Nemzeti Kulturális Örökség Miniszteriuma). 2001. T. 12: (1328), 148). Про уряд Миколи, *прозваного Руським* див. також: Engel P. *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. V. Várnagyok és várbirtokosok, Lednic, szlk. Lednica (Trencsén m., ma SL.), [Xri] «Orros» Miklós.

15 Про перерахованих йобагіонів див.: Волошук М. Русские йобагіони на службі венгерських Арпадов и Анжу в XIII—XIV вв. *Rossica antiqua. Исследования и материалы*, СПб. 2012. № 6, 134–166.

16 Документи, видані 26 серпня 1355 р. у Клужмоносторі (*de Clusmonostora*, тепер — місто Клуж, Румунія) та 18 лютого 1395 р. в Альба Юлії (*Capitulum ecclesiae Transilvaniae*, тепер — місто Альба Юлія, Румунія) нотують особу на ймення *Andreas dictus Orrus*, який був *famulus et procurator comitis Iohannis filii Vyniani de Vinch inferiori* (слуга/фаміліарії та суддя комеса Іоанна сина Виніана з Нижнього Вінца, тепер — село Вінцу-де-Жос, адміністративний центр комуни Вінцу-де-Жосу, повіту Альба, Румунія). Див.: *Documenta Romaniae historica* [red. Ș. Pascu], (București: Editura Academiei republicii socialiste România), 1977., V. 10: Transilvania. 1351–1355, 356–357; *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürger* (Далі — UGDS): in 7 bd. [von F. Zimmermann und C. Werner], (Hermannstadt: In Kommission bei Franz Michaelis, 1897). Bd. 2: (1342–1390), 114–115; UGDS: in 7 bd. [von F. Zimmermann, C. Werner und G. Müller], (Hermannstadt: In Kommission bei Franz Michaelis). 1902. Bd. 3: (1391–1415), 116–117.

Калазно, медьє Толна, Угорщина)¹⁷. Імовірно таким був й *Iwan dictus Orrus* — зять одного з представників трансільванської знаті, северинського бана — Теодора з роду Чанад¹⁸.

Обережно до приведеної категорії осіб залічуємо власників маєтностей, про соціальний статус яких невідомо нічого, втім аналіз нерухо- мості, контрольованої ними на момент згадки у джерелі підкреслює певну заможність. Серед таких: *Iohannus Latinus dictus Russia de Talya*¹⁹, *Georgius dictus Orrus de Feyrekhasz*²⁰, *Petrus dictus Orrus de Duba*²¹, *Iacobus dictus Orrus*²², *Iohannus dictus Rusas de Keleti*²³, а також *Petrus dictus Orrus de Supunya*²⁴.

Духівництво. Інтелектуали

Оцінка повідомлень угорських документів дозволяє назвати серед *прозваних Руськими* священників, або представників нового для XIV ст. прошарку інтелектуалів. Маємо справу з кількома особами, означеними в такій

-
- 17 Особа, ідентифікована *Sebastianus Orrus dictus de Kalaznyo*, відома із актів 1333 (?)—1344 рр. Він також персоніфікований «[...] aule nostre miles, magister Sebastianus dictus Orros de Kalazno», див.: *CDRCDSI* [collegit e digessit T. Smičiklas], (Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae, 1913). V. 11: (1342–1350), 155; *AKOkl* [szer. F. Sebők], (Budapest—Szeged: Az Oktatási Miniszterium támogatja a Nemzeti és Kutatási Fejlesztési Programok). 2010. T. 28: (1344), 348.
- 18 Дискусійний вельможа не раз перебував в полі зору істориків: Павлов П. Иван Русин — болгарски военачалник и политически деец от първата половина на XIV век *Военно-исторически сборник*. София, 1983. Кн. 6, 223–232; *Его же*. Бунтари и авантюристи в средновековна България [Електронний ресурс], Варна: LiterNet, 2005. Режим доступу: http://liternet.bg/publish13/p_pavlov/buntari/ruski.htm: Глава II. «Варвари», наемници, «мъже на кървите»..., Розділ 3. Руски «бродници», політически бегльци и военачалници през XII–XIV в.) та ін. Наразі в друці знаходиться авторська стаття, присвячена Іванові, *прозваному Руським*, підготовлена спільно з доцентом кафедри історії України факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Андрієм Федорук.
- 19 *Iohannus Latinus dicta Russia de Talya* — один із перших *прозваних Руськими*, згаданим наприкінці XIII ст., зокрема, 1291 р. (Ágrád-köri oklevelek a Heves megyei levéltárban, 69).
- 20 У двох актах конвенту монастиря Св. Егідія комітату Шомодь 14–16 лютого 1320 р. у справі непорозуміння двох знатних мужів фігурує *persona nomine Georgius dictus Orrus* (див.: *AKOkl*. T. 5: (1318–1320), 268, 270).
- 21 *Petrus dictus Orrus de Duba* (тепер — села Мала Доба, Велика Доба, повіт Сату-Маре, Румунія) знаний із документу комеса Сольнока, магістра Михайла у Мойграді 6 жовтня 1327 р. (див.: *AKOkl* [szer. T. Almási], (Budapest—Szeged: Országos Tudományos Kutatási Alap, Kulturális hagyományaink feltárása nyilvánnytartása és kiadása). 1996. T. 11: (1327), 224).
- 22 *Iacobus dictus Orrus* відомий із двох актів, опублікованих 1324 р. та 10 квітня 1328 р., де він нотований власником *possessio Legenye* (тепер — село Лугиня, округ Требішов, Кошицького краю, Словаччина), локалізованого в комітаті Земплен (див.: *AKOkl* [szer. L. Blazovics], (Budapest—Szeged: Kulturális hagyományaink feltárása nyilvánnytartása és kiadása). 1993. T. 8: (1324), 296; *AKOkl* [szer. T. Almási], (Budapest—Szeged: Országos Tudományos Kutatási Alap-programok, Nemzeti Kulturális Örökség Miniszteriuma). 2001. T. 12: (1328), 91–92).
- 23 *Iohannus dictus Rusas de Keleti* відомий за описом конфлікту щодо належності *possessio Chusfalua* між власниками сіл *Halaz* (комітату Мошонь) та *Keleti* (комітату Пожонь) у дипломі 23 червня 1335 р. (див.: *AKOkl* [szer. Gy. Kristóf, F. Makk], (Budapest—Szeged: Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok). 2004. T. 19: (1335), 168).
- 24 *Petrus dictus Orrus de Supunya* відомий з акта 25 лютого 1336 р. (див.: *AKOkl* [szer. F. Piti], (Budapest—Szeged: Nemzeti Kutatási és Fejlesztési Programok). 2004. T. 20: (1336), 101–102).

спосіб — *clericus Iohannus dictus Orrus (Nasutus)*²⁵ та *canonicus Iacobus dictus Orrus*²⁶.

Особи невстановленого соціального походження

Під час роботи із джерелами ми зустрілися із поодинокими згадками прозваних Руськими, місце яких в суспільній ієрархії Угорщини з'ясувати не вдалося. Як правило, акт містив лише ім'я та предикат. Це, зокрема: *Peteu dictus Orrus*²⁷ і *Paulus dictus Orrus*²⁸.

Детальний аналіз географічної номенклатури, відомої серед власності абсолютної більшості перерахованих вище *прозваних Руськими*, дозволив не тільки локалізувати більшість топонімів, а й встановити рівень заможності знаті. Зрозуміло, середньовічне Угорське королівство обіймало територію сучасних Австрії, Болгарії, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччини, Угорщини, України, Хорватії, однак встановлені та точно локалізовані маєтності, які нас цікавлять, зосереджувалися лише у теперішніх Румунії (8 одиниць), Словаччині (18 одиниць), Угорщині (11 одиниць) й Хорватії (3 одиниці). Не всі, згадані у документах топоніми, на сьогодні уціліли. Багато з них неможливо конкретизувати (див. мапу).

Серед власників найбільшої кількості земельних угідь — «прозваний Руським» Микола з роду Печ, який у різний час контролював 17 надань, зосереджених у сучасних Словаччині та Угорщині. Інші ж вельможі, як правило, розпоряджалися не більш, ніж 3–4-ма маєтностями. Так, віце-воєвода Трансільванії Петро, *прозваний Руським*, мав у своєму розпорядженні, за відомими свідченнями актів, лише чотири поселення. Дрібніші урядовці обмежувалися 1–2-ма володіннями.

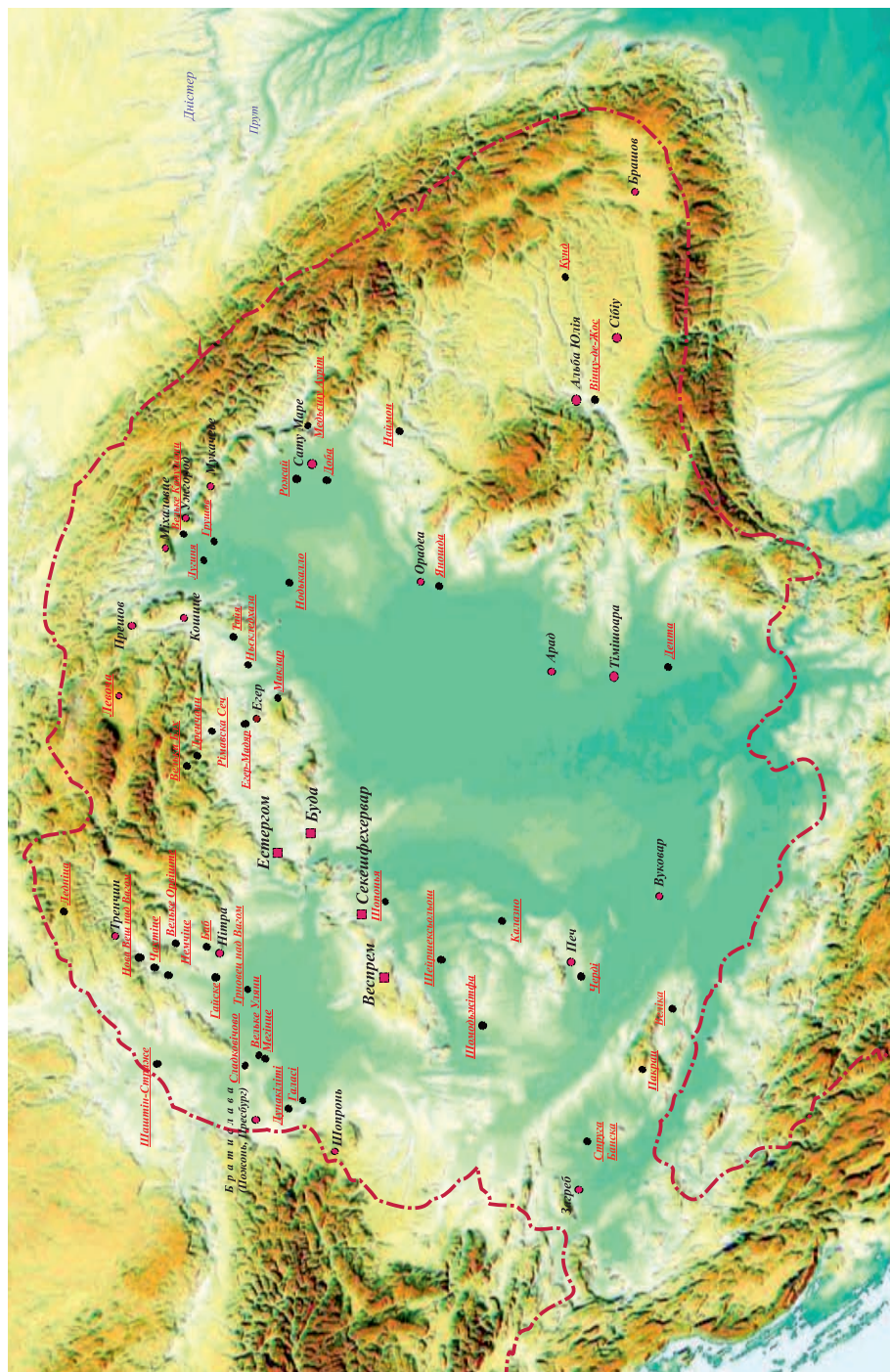
Імена прозваних Руськими умовно поділяємо на три основні категорії.

25 У акті від 1331 р. постає *clericus Iohannus dictus Orrus (Nasutus)*, тобто — Носатий, Глумливий або Злосливий). Див.: *AKOkI* [szer. I. Tóth] (Budapest—Szeged: Nemzeti Kutatási és Feljesztési Programok). 2004. T. 15: (1331), 276–277.

26 *Monumenta Vaticana Slovaciae* (Далі — *MVSI*): in 3 t. [ad edendum preparavit V. Rábik], (Trnavae—Romae: Institutum Historicum Slovacum in Roma, 2009). T. 2. V. 1: (1342–1415), 308.

27 *Peteu dictus Orrus* відомий з документа 28 лютого 1322 р. (див.: *CDCDSI*: in 14 v. [collegit e digessit T. Smičiklas] (Zagrabiae: Ex officina societatis typographicae). 1911. V. 9: (1321–1331), 54; *AKOkI* [szer. Gy. Kristó] (Budapest—Szeged: Nemzeti Kulturális Örökség Miniszteriuma, 2000). T. 6: (1321–1322), 175).

28 Упродовж березня — червня 1330 р. з'явилося кілька королівських дипломів, в яких занотована *persona nominae Paulus dictus Orrus* (див.: *CDRCDSI*. V. 9: (1321–1331), 503; див. також угорськомовну пересту документу: *AKOkI* [szer. T. Almási, T. Köfalvi] (Budapest—Szeged: Nemzeti Kutatási és Feljesztési Programok). 2004. T. 14: (1330), 112).

Слов'янські: Держ/Дерз/Дерс, можливо — Держикрай. Носій цього імені мешкав у слов'янському, безумовно, християнізованому середовищі, в якому могли уживатися й старі імена.

Типово латинізовані, або ж отримані при народженні: Бенедикт і Себаст'ян. Цей іменослов, на нашу думку, з високою імовірністю символізував належність осіб до католицизму. У випадку з «прозваними Руськими» ми, зрозуміло, не маємо належних підтверджень, що носій латинського імені стовідсотково походив з Русі. Імовірно латинські імена надавалися батьками при народженні дитини, або ж набувалися згодом через зміну конфесії. Згодом могли передаватися у спадок.

Греко-римського походження, широко вживані в західному та східному християнстві: Андрій, Георгій, Іоанн, Микола, Павло, Петро (Пете/Петене), Стефан, Фома, Яків та ін. Такі імена, зазвичай, християнських святих, на межі 1000 року активно вживалися в усіх, мабуть, християнізованих землях, а на Русі — поряд зі скандинавськими, що періодично траплялися в князівських родинях ще до початку XII ст.

Отже, особи ідентифіковані угорською поточною документацією *dictus Orrus*, на наш погляд, не можуть однозначно й категорично бути зараховані до руських поселенців, навіть попри найпоширеніші в країні іменослови типово слов'янського походження. *Terminus dictus Orrus* майже не зустрічається в XIII ст., але характерніший для епохи династії Анжу. Використання цього поняття свідчить про певну його мадяризацію для ідентичності іноземців або іноземних впливів на угорську культуру й суспільство в цілому. Однаково часто, наприклад, використовувався й *terminus dictus Lengel*, тобто, *прозваний Поляком* — персоніфікація, якої не знайти в будь-якій іншій документальній спадщині європейських канцелярій.

Прозваними руськими можна було стати, як ми переконані, за кількох обставин.

По-перше, до такої категорії осіб цілком могли належати дійсно вихідці з руських князівств, котрі переселилися до Угорщини й отримали свої прізвиська саме так. Частина з вище наведених осіб могла ідентифікуватися подвійно — *Oros/Ruthenus* або *dictus Orrus*. За такого ототожнення, ми вважаємо, ймовірність належності в минулому до числа руських поселенців набагато вищою, ніж у випадку ідентифікації *dictus Orrus*.

По-друге, поповнення цієї категорії населення відбувалося також за рахунок учасників торговельної діяльності на Русі, задіяності в культурному та релігійному житті тощо. Подібні прецеденти відомі в землях Німецької імперії та держави Тевтонського Ордену, де не раз зустрічалися «прозвані руськими», які не мали руського етнічного коріння. Відтак, *dictus*

Orrus — це не обов'язково виходець з Русі. Нерідко такими означеннями окреслювалися представники угорських, слов'янських чи німецьких громад, задіяні в приватних чи інших справах у землях Рюриковичів від другої половини XIII ст.

По-третє, до «прозваних Руськими» могли належати діти колишніх переселенців, чий батьки, за браком документів, залишаються невідомими. Їхня етнічність була відома укладачам документів, які відповідно відображали це в поточному актовому матеріалі. Перш за все, це могло стосуватися тих, чий матері були родом з Русі. «Прозваним Руським» міг нотуватися й будь-який колишній руський переселенець, чий зв'язки з попереднім місцем проживання в силу родинних контактів чи торговельно-господарської діяльності залишалися актуальними.

По-четверте, означення *dictus Orrus* відображало наслідування руського зразка моди, стилю одягу, іншої зовнішньої атрибутики, поведінки того чи іншого носія, традиція чого склалася завдяки тривалим сталим торговельним контактам та міжкультурному обміну на загал.

По-п'яте, формула *dictus Orrus* могла відображати надання носієві невідомого за змістом права на контакти з руськими громадами в Угорщині або ж князівствами Русі поза володіннями Арпадів й Анжу*.

Тому потреба осмислення мотивів подібної персоніфікації може відкрити нові, досі не відомі шляхи вивчення обставин формування й функціонування іноземних громад не лише в Угорщині, а й в інших країнах середньовічної Європи. Уявлення про *русь* поза межами Русі в результаті таких розробок обіцяють реконструювати тісний міжцивілізаційний зв'язок, який з'єднував різні за віросповіданням суспільства на рівні міжособистісних контактів.

Ну і насамкінець. Проведений компаративний аналіз кількості згадок про *прозваних Руськими* в Угорщині, Польщі та Чехії засвідчує незрівнянну перевагу таких саме в угорських землях часів династії Анжу. Такі показники зумовлювалися об'єктивними причинами, як от — значно більшою кількістю уцілілих досі угорських документів та ретельнішою роботою місцевих середньовічних канцелярій. Однак не слід відкидати й того факту, що саме володіння Арпадів, а з часом — Анжу (а не П'ястів, Пржемисловичів чи Люксембургів) виявилися привабливішими для поселення іноземних громад.

Прикарпатський університет імені В. Стефаника

* Це припущення було запропоноване українським ученим Вадимом Ставицьким при обговоренні доповіді автора «Прозвані руськими в Угорському королівстві XIV ст.: проблеми ідентифікацій» на засіданні *Києво-руського семінару* в Інституті історії України НАН України 21 червня, 2013 р., за що ми висловлюємо свою вдячність.